

ACTAS DEL VI CONGRESO INTERNACIONAL DE LA ASOCIACIÓN HISPÁNICA DE LITERATURA MEDIEVAL

(Alcalá de Henares, 12-16 de septiembre de 1995)

Edición a cargo de
José Manuel Lucía Megías

TOMO I

Servicio de Publicaciones

Universidad de Alcalá

1997

Quedan reservados todos los derechos, ni parte ni la totalidad de este libro puede ser reproducido por cualquier medio, ya sea mecánico o electrónico, sin el permiso de los editores.

Comité Organizador:

Carlos ALVAR
María del Carmen FERNÁNDEZ LÓPEZ
Sonia GARZA
José Manuel LUCÍA MEGÍAS
Joaquín RUBIO TOVAR
Pedro SÁNCHEZ-PRieto BORJA
María Jesús TORRENS

En la edición de *Las Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval* han colaborado Pedro Sánchez-Prieto Borja, Joaquín Rubio Tovar, M.ª Carmen Fernández López, M.ª Jesús Torrens y Paciencia Talaya.

© Anónimas y colectivas
© Universidad Alcalá
Servicio de Publicaciones

I.S.B.N. (Obra completa): 84-8138-207-8
I.S.B.N. (Tomo I): 84-8138-208-6

Depósito Legal: M-29893-1997

Imprime: Nuevo Siglo, S.L.

L'OBRA RELIGIOSA DE BERNAT FENOLLAR: LA CONTEMPLACIÓ A JESÚS CRUCIFICAT*

Marinela Garcia Sempere
Universitat d'Alacant

Bernat Fenollar destaca en la València de la segona meitat del segle XV per la seua obra literària, variada i representativa dels gèneres més conreats en aquell moment. Es tracta d'un personatge amb gran poder de convocatòria -tal vegada per això es va encarregar d'organitzar el «Certamen en llaor de la Verge Maria» de 1474-, admirat per molts dels seus contemporanis com ara Roís de Corella o Miquel Pereç; un personatge que manté relacions literàries amb moltes figures importants de les lletres del segle XV, com són Ausiàs March, Joan Roís de Corella, Narcís Vinyoles, Joan Moreno, Jaume Gassull, Baltasar Portell, Joan Escrivà, Isabel de Villena, Isabel Suaris, i altres. Fenollar participa activament en les activitats literàries del seu temps, fonamentalment tertúlies i certàmens, i la seua obra es compon en gran part de poesies en forma de diàlegs o debats.

Les dades que conservem sobre la biografia de Fenollar les proporcionen bàsicament Ferrer i Bigne (1873), Martí Grajales (1894) i Rubió i Balaguer (1953). Conegut fonamentalment com a representant del que s'ha anomenat *Escola satírica valenciana*, la seua obra no compta amb cap edició completa i apareix bé a la d'altres poetes amb els quals sostingué debats com ara Corella, March o Vinyoles; bé a l'edició dels cançoners on es troba copiada, com el *Jardinet d'Orats* o el *Cancionero General*, i als certàmens on va participar; o bé en edicions parcials d'alguna de les seues composicions, entre les quals les que han merescut una atenció més gran han estat *Lo procés de les olives* i les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*¹.

* Trebell realitret en el mare del projecté GV-2431/94.

¹ Les principals edicions on apareixen recollides les obres de Fenollar són: La demanda a March la publica Pagès (1912) dins l'obra de March. Les demandes a Corella, M. Planas (1913) i J. Carbonell (1973) en les edicions que fan de Corella. La *Qüestió moguda per Bernat Fenollar*, F. P. Briz i Fernández

Tampoc no comptem amb estudis que abracen tota la producció del poeta, però sí que en tenim alguns de parcials, així els de Guinot (1921), Cahner (1977) i Ferrando (1979-1982 i 1983), sobre els debats literaris i la correspondència amb Isabel Suaris, o els de Badia i Margarit (1951-52, 1953), Sanchis Guarner (1962) i Martí Castell (1986) sobre les *Regles*.

El text que ara ens ocupa forma part de l'obra de temàtica religiosa del poeta, està format per 50 estrofes de deu versos, les senars escrites per Fenollar i les parelles per Escrivà; l'anomenarem *Contemplació*². Escrita conjuntament per Bernat Fenollar i Joan Escrivà es conserva al manuscrit 151 de la Biblioteca Universitària de Barcelona i en un incunable de 1493 amb el títol de *Lo passi en cobles*, on apareixen també: *Lo passi en cobles* i *l'Oració a la sacratíssima verge Maria...*, de Corella.

El text és editat per F. Pelay Briz (1867 i 1869) i per Bulbena (1907), que en fa una edició parcial. També hi ha l'edició de F. Martí Grajales (1912).

Martí Grajales (1912) dóna notícia de tres impressions de *Lo passi*: la de 1493, feta per Jacobo de Vila³ a València, acabada l'onze de gener, una altra de 1518 feta a Barcelona, i una tercera de 1564, per Joan Navarro a València, però no hi ha notícia de textos conservats de les dues darreres edicions. Confessa que sols coneix dos exemplars incomplets de l'edició de 1493, que es conserven a la Biblioteca Universitària de València, i no diu quines són les coses que hi ha incompletes en els textos esmentats. Aguiló (1923) diu que l'edició de 1518 és còpia exacta de la primera i sols apareix una petita variant a l'oració de Corella; de la de 1564 no en parla⁴.

Pel que fa a la *Contemplació*, tot i haver esmentat que apareix precedida del mateix gravat del començament de l'obra, i que està formada per cinquanta estrofes, Martí Grajales no reproduïx aquest gravat i sols apareixen 38 cobles de les 50 que havia esmentat.

(1867 i 1869). Les participacions en els certàmens de 1474 i 1487, Ferrando (1983). La correspondència amb Isabel Suaris, Cahner (1877) i Ferrando (1979-82). L'edició més recent de les *Regles*, és la de Martí i Castell (1986). Els *Scachs d'amor*, Miquel i Planas (1911). La més recent de *Lo procés de les olives* és la de V. Pitarch i Lluís Gimeno (1988). Les *Cobles contemplant en Jesucrist crucificat*, F. P. Briz i Fernández (1867 i 1869). *Lo Passi en cobles*, M. Grajales (1912). Ferrando (1978) publica dins l'edició de l'obra de Narcís Vinyoles les poesies en català que té Fenollar al *Cancionero General*, les composicions en castellà de Fenollar que hi ha al mateix *Cancionero*, les hem de buscar en les edicions d'aquest recull. Finalment, hi ha uns goigs «Vostros goigs ab gran plaer» atribuïts anteriorment a sant Vicent Ferrer, que no han estat editats i que Riquer atribueix a Fenollar, i algunes obres perdudes del poeta de les quals no en conservem cap fragment.

² El títol de l'obra ja presenta nombroses variants: L'incunable de 1493 i l'edició de 1912 donen: «Contemplacio a Jesus crucificat feta per Mossen Joan scriva mestreracional: e per Mossen fenollar». El manuscrit: «Cobles fetes per mossen fenollar e per mossen Joan scriva cavaller contemplant en iesus crucificat». Després del terme *fetes* apareix un signe de correcció i dalt del títol en lletra poc llegidora apareix «de la passio de iesu xrist». Pelay Briz, a la seua edició del *Jardinet d'orats* transcriu la correcció, però la situa davant del terme *fetes* i dóna: «Cobles de la passió de Jesu Xristh fetes per mossen Fenollar é per mossen Johan Scrivà, cavaller, contemplant en Jesus Crucificat», i Bulbena transcriu només: «Cóbles de la Passió de Jesu-Crist, contemplant en Jesus crucificat».

³ Martí Grajales diu Jaume de Vila perquè l'incunable de València té escrit aquest nom al final.

⁴ Han estat consultats els catàlegs de Concheff (1985), i Haebler (1946), a més dels esmentats.

Aquest editor qualifica la seua obra de reimpressió de l'edició de 1493, de la qual diu que se'n conserven dos exemplars a la Biblioteca Universitària de València. La descripció que fa de l'incunable coincideix amb els textos conservats, amb una diferència: Martí Grajales diu que a la volta dels fulls amb signatura *a* i *k* hi ha un gravat, i a l'incunable de 1493 el primer gravat apareix a la volta del full *aiij*. En l'edició, M. Grajales no reproduïx el text tal i com l'ha descrit, ja que sols reproduïx una vegada el gravat, a l'inici del text, i no dues, una després de l'«endrea» i una altra encapçalant la *Contemplació*, com ocorre a l'incunable. A més, sols imprimeix 38 estrofes de les 50 que descriu de la *Contemplació* i que sí que apareixen a l'incunable. Probablement ell editava el text de *Lo passi* incomplet que es conserva a València, no el fragment conservat al *Natzaré*, també a València, que correspon a les 50 estrofes de la *Contemplació* més l'*Oració* de Corella i el colofó final.

El text manuscrit -folis 12-24 del *Jardinet d'Orats*- i l'incunable, tenen cinquanta estrofes i l'edició de Martí Grajales en té trenta-vuit. Coincideixen en les trenta primeres estrofes, després el manuscrit i l'incunable en tenen dotze més i les vuit darreres coincideixen amb les vuit darreres de Martí Grajales. Tot i que l'edició de Martí Grajales és incompleta, és evident que va consultar algun exemplar de l'edició de 1493 i no el manuscrit perquè hi coincideix quasibé del tot –feta excepció, és clar, de les estrofes que no edita–, i les diferències que hi ha poden atribuir-se, probablement, a errades en la transcripció.

Al manuscrit, les tres primeres estrofes i el primer vers de la quarta tenen una lletra diferent de la de l'encapçalament i la de les estrofes següents. Aquesta lletra torna a aparèixer des de l'estrofa vint-i-sis fins a la trenta. El canvi també es nota en la manera d'escriure el nom del poeta que intervé en cada moment; un d'ells escriu Johan, i l'altre Joan a les estrofes de Joan Escrivà. A més, qui escriu Joan, usa un signe davant del nom dels poetes.

Les estrofes de la *Contemplació* es distribueixen de tres en tres als fulls de l'incunable en un total de 50. Les dues darreres ocupen el full *lii* i acaben amb un *amen*. L'espai que queda al full es deixa en blanc i al verso comença l'*Oració* de Corella, composta per un títol, i set estrofes, la darrera de les quals apareix a l'últim full, seguida d'un *finis* i de l'estrofa on Jacobo de Vila dóna d'any d'edició, etc. Aquests darrers fulls amb l'oració, no apareixen numerats. Finalment hi ha un full blanc.

La *Contemplació* no és un debat sinó una col·laboració ordenada, on cada autor continua el tema encetat per l'altre o n'inicia un de nou. En paraules de Riquer «La composició és tota ella digna i greu, amb alguns moments de fervor evident, i d'elevació, i gosaria afirmar que tenen més preu les estrofes d'Escrivà que les de Fenollar» (HLC, III, 1983, 355). El text és anterior a 1486 perquè figura al *Jardinet d'Orats*, acabat de copiar per Narcís Gual el 1486. Escrivà apareix qualificat de «cavaller» al *Jardinet d'Orats* i a l'edició de 1493, de «mestre racional». L'obra, amb *Lo passi* i l'*Oració* de Corella va ser impresa el 1493, i anava dedicada a Isabel de Villena. Com que l'abadessa va morir el 1490, i se'n parla com a vivent, les peces que componen l'incunable són anteriors a aquesta data.

Sense seguir una línia argumental continuada, el text tracta molts elements de la passió de Jesucrist que apareixen repetits en altres obres de la mateixa temàtica, i que

també trobem a *Lo passi en cobles*, l'obra que el precedeix en l'edició de 1493. La primera estrofa és una visió o contemplació de la figura de Jesucrist en la creu i la segueixen una sèrie de reflexions al voltant del mateix tema en les estrofes següents. Des de l'estrofa sisena apareixen referències a elements importants de la passió; des del dia de rams, l'apresament de Jesús, l'alliberament de Barrabàs, la sentència de Pilat, els jueus com a dolents i traïdors.

L'onzena estrofa recull l'escena de la crucifixió i fins la quinzena s'introdueixen reflexions sobre la salvació que comportà aquest sacrifici. Des de la número 16 es parla dels darrers moments de la passió; Getsemaní, caigudes de Crist, oració al pare pels homes, salvació del lladre, mort de Jesús. I es recorda la seua pobresa i la seua humilitat fins al darrer moment. Jesús amb els ulls tancats té el costat obert, d'on mana la font que salva l'home. Fins a l'estrofa 40 es parla de la mort de Jesús i de la seua sang com a redemptors de l'home. Mirant el gest de Jesús a la creu, l'home té esperança de ser redimit. Després, fins al final, hi ha una contemplació dels membres de Crist⁵.

A banda d'aquests elements que donen una certa estructura al text, hi trobem també altres tòpics puntuals que apareixen de vegades en més d'una estrofa; la soledat de Jesús abandonat pels amics, la tristesa de Maria que no pot ajudar-lo, el contrast entre l'arbre del Paradís i l'arbre de la crucifixió, etc.

La contemplació de la mort de Jesucrist apareix en molts textos medievals, més freqüentment en prosa que en vers. Pel que fa a les composicions en vers, recordarem ara la de Vinyoles⁶, o l'*Oració* de Corella, en la mateixa edició de 1493 del text que tractem, que també se centra en una escena de la passió, el descendiment, totes dues més breus que la *Contemplació*. En castellà, les cobles d'Íñigo de Mendoza, el comendador Roman, fray Ambrosio Montesino o Diego de San Pedro recreen els mateixos temes.

En prosa hi ha molts més textos que tracten el tema de la passió; així, des dels sant Bonaventura traduïts al català, passant per les vides de Jesucrist d'Eiximenis, Isabel de Villena, la del cartoixà traduïda per Corella, o també alguns textos de Canals o de Joan Eixemeny, que escrigué la *Quarentena de contemplació*, etc. Així doncs, Fenollar i Escrivà tenien, a banda dels evangelis canònics, altres textos on inspirar-se per a fer aquesta obra.

El text té l'empremta del que s'ha anomenat *devotio moderna*, corrent espiritual que des del segle XIV s'estenia en àmbits religiosos, i especialment de la doctrina de la contemplació, molt difosa a través de les *Meditationes vitae christi* atribuïdes a sant Bonaventura i de les quals hi ha traducció al català (ed. de Hauf, 1982). A més, el tema de la passió tenia especial interès ja que les mateixes *Meditationes* s'han conservat en textos on únicament es reproduïen els capítols referents a la passió. I la figura de Maria hi té especial relleu per la tradició de la *mariae compassio* fomentada pels franciscans.

La forma estròfica del text que ens ocupa té una manifestació molt propera en

⁵ Sobre la tradició i les fonts de la contemplació dels membres de Jesús, vegeu Hauf 1990:387-390.

⁶ Editada per Ferrando 1978:199-203.

l'obra de Diego de san Pedro, *La pasión trovada*⁷, tot i que aquesta obra sembla més relacionada amb *Lo passi* pel caràcter narratiu d'ambdós textos, que descriuen una part de la vida de Jesucrist, ja que la *Contemplació* es centra en una escena, la de la crucifixió, al voltant de la qual hi ha una sèrie de reflexions, meditacions o contemplacions sobre la vida de Jesucrist⁸.

Com hem dit, a la *Contemplació* hi ha bastants elements temàtics i compositius que també apareixen en altres textos sobre aquest tema. Veurem algunes coincidències, a tall d'exemple. L'obra s'inicia ab una estrofa de Fenollar que dóna el tema clau de la composició -la contemplació de Jesucrist penjat en la creu-, al voltant del qual es desenvoluparan alguns d'altres.

Qui, Déu, vos contempla, de la creu en l'arbre
penjat entre ladres per nostra salut,
tancats té los ulls e lo cor de marbre,
ab ingratitut,
si tostemps no plora d'amor gran vençut,
pensant quina mort volgués humil pendre
per sols a nosaltres la vida donar,
ab cap inclinat los braços estendre
mostrant-nos amar,
en creu vos miram per tots abraçar⁹.

El text té similituds amb algunes de les obres esmentades aneriorment que tracten la passió, com ara la *Contemplació de la Passió...*, atribuïda a sant Bonaventura, i la *Vita Christi* d'Isabel de Villena, a qui va dedicada la impressió de 1493. A la *Vita Christi* Maria, quan veu el seu fill penjat en la creu,

...fent un dolorós e molt piadós planct, convidant les ànimes devotes a plorar e tostemps recordar les acerbíssimes dolors del seu fill e sues e la immensa caritat per què les ha sofertes, dient-los: «Ecce, anima christiana, hec est virtus salvationis tue: hec est causa libertatis tue: hoc est precium redemptionis tue». Volent dir: «Mira e contempla, ànima christiana, car en aquest arbre de la creu stà lo premi e virtut de la tua salvació: aquest senyor és causa de la tua llibertat e preu excel lentíssim de la tua redempció. O!

⁷ Obra escrita pels volts de 1570 segons D. S. Severin i Keith Whinnom (1979:11).

⁸ Hi ha una relació evident entre els textos evangèlics i les obres sobre la passió, a més, les representacions religioses sobre el cicle de la passió també devien marcar el gust per aquest motiu. D'altra banda, les obres sobre la vida de Jesucrist, des de la d'Eiximenis, a la de Landulf de Saxonia, traduïda al català per Corella, la d'Isabel de Villena, o, en castellà, la inacabada fe fray Íñigo de Mendoza, dediquen moltes planes a la passió de Jesucrist i seguint, com en el cas que ens ocupa, la tècnica de la meditació en què s'afegeixen molts detalls als textos evangèlics, es remarquen els detalls més truculents i cruels.

⁹ Seguesc l'incunable de 1493 en la transcripció del text. El darrer vers apareix al manuscrit com «per que`us desijam en creu abraçar», aquesta és la mateixa actitud de Maria quan veu el seu fill crucificat, a l'obra d'Isabel de Villena (ed. de Miquel i Planas, 1916, 2, 372) «E la dolorosa mare qui ab tanta pena sostenia la vida sua, retornada de aquells grans esmortiments, véu lo fill posat en spectacle de tots los miradors, tan alt que tocar no-l podia. Acostàs tant com pogué a la creu, abraçant aquella per amor de aquell que en ella era penjat e ...».

No li siau desconexents, fills de Adam! Mirau què ha soffert e què soffir, e en quanta pena és posat sol per amor de vosaltres; car aquest és Fill de Déu eternal, e per la sua excel·lent natura li és deguda tota honor e reverència, e per vosaltres s'és tant humiliat e empobrit que en confusible pena feneix la vida sua per deliurar a vosaltres de la mort eternal.» (ed. de Miquel i Planas, 1916, 2, 372-373).

Així donchs, la contemplació pretén que les ànimes devotes coneguen, contemplen i ploreu pels patiments de Jesús. Aquest és també el tema de les dues estrofes següents de la *Contemplació*. Després, fins a la número deu es recorda la malícia dels jueus, que preferien deixar solt Barrabàs; el sorteig de la roba de Jesús, el diumenge de rams, l'abandó dels deixebles en l'últim moment, la traïció de Judes. A l'estrofa següent es recorda l'episodi de la crucifixió:

De vostres dolors qui veu l'inventari
o, quant és cruel aquesta sens par!
Com fos arribat a mont y calvari,
que us ves despullar,
e totes les plagues de sanch renovar.
Y perquè los peus e mans no bastaren
dels claus als forats, en l'arbre sagrat
cruelment, ab cordes, axí us estiraren
lo cors delicat,
que tot en les juntes restà desjuntat.

L'estrofa resumeix l'episodi de la crucifixió, que Isabel de Villena explica, amb més detall, en els mateixos termes

E axí anant, vengueren al mont de Calvari. E aquí, descarregat Jesús de la creu que portava, fon despullat, no sens molta dolor e pena, car la roba stava pegada a la sua persona per la multitud de les nafres dels açots que sofferts havia; e, tirant la dita roba sens neguna pietat, totes esclataren, e aquell cors sagrat fon cubert de sanch. E sufferí tanta e tan extrema dolor, que pogué dir, ab lo psalmista: «*Dolor meus renovatus est*» car totes les seues dolors foren lavors renovades. (ed. Miquel i Planas, 1916, 2, 367)

A la *Contemplació de la Passió de Nostre Senyor Jesucrist* (ed. de Hauf, 1982) atribuïda a sant Bonaventura llegim:

Despullàs lo senyor Jesús altra vegada, e fonch aquesta la tercera volta que mostrà son cors desnau davant lo poble. Foren renovades en aquest despullar del Senyor totes les seues nafres, quant de la esquena lo despullaren la túnica, qui en la pell e sanch estava aferrada. (p.53, lín. 771-776)

I pel que fa a la crucifixió, l'estrofa resumeix sòbriament els detalls d'altres textos:

...feren estendre lo senyor Jesús sobre la creu, que stava en terra, e prengueren la sua ma dreta e ab un clau gros e despuntat clavaren-la stretament en la creu ab grans colps de martells, de què sa majestat sufferí extrema dolor. E, venint al altra mà, trobaren que no bastava al forat que en la creu havien fet, per lo arrunçament dels nirvis, car, per dolor

incomportable que sofferia en la mà que ja tenia clavada, tot lo seu cors se era alterat e arrunçat; e lavós, aquells ministres rabiosos, pijors que bèsties feres, prengueren una corda, e, ligada al braç de Jesús, tiraren tant fort e tan cruelment que tots los ossos dels seus delicats braços e pits foren desjuncts en manera que's podien bé contar cascú per sí. (Villena, ed. Miguel i Planas, 1916, 2, 370).

La *Contemplació de la Passió* (lín. 809-830) relata l'episodi en els mateixos termes. I a *Lo passi* (estrofes 292 i 302) també es relata l'episodi en aquestos termes. La *Contemplació* recull la tradició de la *devotio moderna* però amb una sobrietat i elegància considerables¹⁰.

Després, intercalant unes estrofes on s'apel·la a la contemplació i altres on es recorden episodis anteriors –de l'hort de Getsemaní, del naixement, etc.–, els autors inclouen la referència a les set paraules que digué Jesús en la creu i que referencien Isabel de Villena i la *Contemplació de la Passió*... . Es parla del perdó a tots els pecadors a l'estrofa 18, on hi ha un contrast molt poètic entre el soroll dels claus i la veu de Jesús, dolça; de la paraula a Joan per ençomanar-li sa mare, estrofa 18; de la set, estrofes 13 i 41; del perdó del lladre, esrofa 19; i les altres tres paraules de Jesús, es resumeixen a l'estrofa 21.

La figura de Maria no queda en cap moment relegada; a les estrofes 35 i 36 es parla de la solitud en què aquella quedava, i a la 40 apareix abandonada pels deixebles de Jesús. L'estrofa 43 recull els canvis en la naturalesa per la mort del senyor, i ho fa amb una brevetat semblant a la de Corella en l'*Oració* que segueix la *Contemplació* en el text de 1493.

la vista del tot teniu ja perduda
sens causa l'eclipsi tan fort no's segueix
lo sol en seré sa gran claror muda
y'l món s'escureix,
y fent per vós dol lo cel s'entresteix. (Fenollar)

Plany-se lo món cubert d'aspre celici
crida lo sol plorant ab cabells negres
e tots los cels vestits de negra sarga
porten acorts al plant de vostra lengua (Corella)¹¹

Les imatges en Corella són més elaborades, però en ambdós casos, els autors són sobris.

Finalment, entre les estrofes 42 i 50 trobem la contemplació de la figura de Crist mort a la creu (42), els seus ulls (43), les mans (45), els peus (47), i la creu (49). L'última estrofa és una consideració sobre la redempció del gènere humà que ha estat la conseqüència immediata del patiment de Jesús.

Així, encara que segueix les pautes de la contemplació dominants en autors

¹⁰ A.Hauf, 1990: 303-321, recull moltes similituds entre les obres esmentades, centrant-se bàsicament en *Lo passi*, i també hi fa referència a la *Vita Christi* del Cartoixà i la d'Eiximenis.

¹¹ Seguesc l'*Oració* que apareix a les darreres pàgines de la impressió de *Lo passi* de 1493.

significatius de la *devotio moderna*, representades en l'obra atribuïda a sant Bonaventura o en vides de Jesucrist com ara la d'Isabel de Villena, el text de la *Contemplació* se centra en una única escena, redueix, i fa més poètiques escenes que en textos com *Lo passi* són més llargues, amb més detall, més narratives a la manera de les vides de Jesucrist.

La *Contemplació* no segueix una línia narrativa continuada, com ocorre a *Lo passi*, sinó que fa salts temporals des de l'escena que és objecte del text. Tot això augmenta la seua poeticitat i la va allunyant del caràcter més purament narratiu de l'obra que la precedeix, *Lo passi*. Finalment, l'*Oració* de Corella que tanca el llibre, augmenta aquestos elements ja que se centra en l'escena del descendiment, redueix el nombre d'estrofes i també el caràcter narratiu. Assitim per tant, a una poetització creixent del tema de la passió de Jesucrist en l'edició que de totes tres obres es fa el 1493.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ I FUSTER, M., (1923) *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Madrid. Reedició a Curial, documents de cultura-facsímils, Barcelona, Sueca, 1977.
- BADIA I MARGARIT, A. M., ed. (1950-53), *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, BRABLB (1950-53) 23, 24 i 25.
- BELTRAN, Vicenç, ed., (1992) *Boletín bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, fascículo 6/1, Barcelona, PPU.
- BULBENA I TOSELL, Antoni, ed., (1907) *Crestomatía de la Llenga Catalana*. (Des del IXè segle al XIXè), segon volum, vers, Barcelona, Biblioteca Clàssica Catalana.
- CAHNER, M. (1977) «Debat epistolar entre Bernat Fenollar i Isabel Suaris», *Els marges*, 10, p. 71-75.
- CARBONELL, J., ed., (1973) Joan Roís de Corella, *Obres completes I. Obra profana*, València, Clàssics Albatros.
- DARBORD, M. (1965) *La poésie religieuse espagnole des rois catholiques a Philippe II*. Centre de recherches de l'Institut d'Études Hispaniques, Paris, 1965.
- FERRANDO FRANCÉS, A., ed., (1978) *Narcís Vinyoles i la seua obra*, València.
- FERRANDO FRANCÉS, A. (1979-82) «Un precedent del bilinguisme literari valencià; la tertúlia d'Isabel Suaris a la València quatrecentista», BRABLB, XXXVIII p.105-131.
- FERRANDO FRANCÉS, A. (1983) *Els certàmens poètics valencians*, València.
- FERRER I BIGNE, R. (1873) *Estudio histórico-crítico sobre los poetas valencianos de los siglos XIII, XIV i XV*, València.
- GANGES, Montserrat (1992) «Poetes Bilingües (català-castellà) del segle XV», dins BELTRAN, Vicenç, ed., (1992) *Boletín bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, fascículo 6/1, Barcelona, PPU. p.57-231.

- GUINOT, S. (1921) «Tertulias literarias en la Valencia del siglo XV», *Boletín de la Sociedad Castellonense de cultura*, II, p. 1-5, 40-45, 66-76, 97-104.
- HAEBLER, C. (1946) *Bibliografía ibérica del siglo XV*, Madrid.
- HAUF I VALLS, A. G., ed., (1982) *Contemplació de la passió de Nostre Senyor Jesucrist*, Barcelona, Edicions del Mall.
- HAUF I VALLS, A. G. (1987) «La *Vita christi* de sor Isabel de Villena y la tradición de las *Vitae Christi* medievales», *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, 2, Barcelona, Quaderns Crema. També dins A. G. Hauf, *D'eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, València, IFV, PAM, «Biblioteca Sanchis Guarner»
- HAUF, A. (1990) «El món cultural d'Isabel de Villena», dins *D'Eiximenis a sor Isabel de villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, Barcelona, Institut de Filologia Valenciana, PAM, p. 303-323.
- HORNER, Louise Bailey (1988) *Times of change: Bilingual poets in Catalunya and Valencia during the fifteenth century*, University of Kansas.
- JORGUENSEN CONCHEFF, B. (1985) *Bibliography of old catalan texts*, Madison.
- MARTÍ CASTELL, J., ed., (1986) *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, dins *Documents d'història de la llengua catalana*, Barcelona Empúries.
- MARTÍ GRAJALES, F., ed., (1912) Mossén Bernat Fenollar y Pere Martínez, *Lo passi en cobles. (Precedit d'una breu notícia biogràfica i bibliogràfica dels autors)*. Edició facsímil a París-València, València, 1991, «Biblioteca Valenciana».
- MARTÍ GRAJALES, F. (1894) *Trobes en llaor de la verge Maria*, València.
- MARTÍNEZ, Tomàs, MICÓ, Isabel (1991) «Realitat i ficció al *Cançoner satíric valencià*», *Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XLII, 1989-1990, pp. 227-275.
- MARTÍNEZ, Tomàs, MICÓ, Isabel (1992) «Lectura del *Cançoner satíric valencià*», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes /XXV, Miscel·lània Jordi Carbonell*, PAM, p. 5-25.
- MIQUEL I PLANAS, R., ed., (1911) *Cançoner satíric valencià dels segles XV y XVI*, Barcelona, «Biblioteca catalana».
- MIQUEL I PLANAS, R., ed., (1911-14) Fenollar, B., et al., *Scachs d'Amor*, *Bibliofilia*, I, cols. 413-440.
- MIQUEL I PLANAS, R., ed., (1913) *Obres de Joan Roig de Corella*, «Biblioteca catalana», Barcelona.
- MIQUEL I PLANAS, R., ed., (1916) *Llibre anomenat Vita christi, compost per Sor Isabel de Villena*, «Biblioteca catalana», tres volums, Barcelona.
- PAGÈS, A., ed., (1912) *Les obres d'Ausiàs March*, reedició per la Generalitat Valenciana, València, 1992.
- PALANCA I POUS, Adelardo i GÓMEZ GÓMEZ (1981) *Catálogo de los incunables de la Biblioteca Universitaria de Valencia*, València, Universitat de València.
- PARRAMON BLASCO, Jordi (1989) «Dos anònims relacionats amb Bernat Fenollar» *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura*, I, a cura d'A. Ferrando i d'A. Hauf, Barcelona, PAM.
- PARRAMON BLASCO, Jordi (1992) *Repertori mètric de la poesia catalana medieval*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes / PAM.

- PELAY BRIZ, Francesch, ed., (1867) *Lo llibre dels poetas*, Barcelona, pp. 109-129.
- PELAY BRIZ, Francesch, ed., (1869) *Jardinet d'Orats. Manuscrit del segle XV. (Fragment)*, Barcelona, Joan Roca i Bros, Editor, pp. 18-34.
- PITARCH, J., i GIMENO, Ll., eds., (1988) *Lo procés de les Olives. Lo somni de Joan Joan*, València, 3 i 4.
- RIQUER, Martí (1983) *Història de la literatura catalana*, III, Barcelona, Ariel.
- RUBIÓ I BALAGUER, J. (1985) *Història de la literatura catalana* II, Barcelona, PAM, «Biblioteca 'Abat Oliba'», 40.
- SANCHIS GUARNER, M. (1962) «Sobre les dates de les regles de purisme idiomàtic de Bernat Fenollar», *Estudis romànics*, X.
- WHINNOM, K., San Severin, D., ed., (1979) *Diego de San Pedro, Obras completas*, III, Madrid, Clásicos Castalia.